

פירוש לשיר "בית ישן ויונים" מתוך "כוכבים בחוץ" של נתן אלתרמן
יוסף גלובינסקי

בית ישן ויונים

נתן אלתרמן

לך פיתוחי משקופים וכרכב
ציפוי המראות העומם ונקלף
הבית, ימיך באים לערב,
לאור זקנתם של מתכת וקלף.

איך קיץ טפס בסבכי הגדר
וכמה סתווים בה תלו האדרת?
בכמה דורות שעונך מפגר?
עם מי עוד הבאר מדברת?

בית אבן רוֹדֵם.

בגנך השעיר

תישי עננים התחככו לשבעם.

רועי השמיים כחלי הפרוה,

בעברם את העיר,

לך מצהילים

מקהלות חלילים

כאל הר וגבעה.

היודע אתה, הזקן,

מדוע

היום היונים ממלאות בעבוע

את כל קמרונך נושאי הקן?

תקציר הפירוש

בשיר מוסבר מדוע נסמכה פרשת "מצורע" לפרשת "אחרי מות שני בני אהרון". אהרון הכהן דיבר לשון הרע על אחיו משה עם מרים אחותם ("עם מי עוד הבאר מדברת"). העונש על לשון הרע הוא נגע צרעת ולאחריו הבאת קרבן הנקרא "עולה ויורד" מבחינת חומרתו. מרים אכן נענשה בצרעת ואחרי שבעה ימי הסגר הביאה קרבן ביום השמיני. באהרון – לא פורש מה עונשו. האפשרויות העולות בחומרתן לגבי קרבן "עולה ויורד" הן כאלה: יש שדובר לשון הרע הוא עני ולכן מביא ביום השמיני לטהרתו רק "יונים" (שני בני יונה או "קן"). יש שהוא עשיר ושבע ("לשבעם") ולכן הוא מביא ביום השמיני לטהרתו "שעיר" ("תיש") וכבש או שני כבשים ("עננים"). כאשר דובר לשון הרע הוא אהרון הכהן העונש שניתן לו ביום השמיני למילואים הוא מות שני בניו נדב ואביהו, "שני בני אהרון" המקבילים ל"שני בני יונה". בני דודיהם נשאו את גופותיהם אל מחוץ למקדש "נושאי הקן".

כהקדמה לפירוש, להלן חומר רקע מהתנ"ך, המשנה, התלמודים והמדרשים שיסייע בהבנת השיר לעמקו. (ספרים אלו, כולל קונקורדנציות של התנ"ך המשניות והמדרשים היו בספריית העבודה של אלתרמן וניתן לעיין בהם באוניברסיטת תל אביב). מקצת מהביטויים המופיעים בחלק הרקע, יובן רק לאחר קריאת המובאות שבגוף הפירוש שלאחריו ועם הקוראים הסליחה.

המזבחות: היו לעם ישראל הרבה מזבחות, החל באבני המשקוף עליהן נמרח דם קרבן הפסח ביציאת מצריים ("פתוחי משקופים"), דרך מזבח הנחושת במשכן ("כרכב", "גדר", "צפוי מראות", "קייץ" המזבח), מזבח 12 האבנים של שאול ואליהו בהר הכרמל ("שעונך" "מפגרת"), מזבח "הדורות" של בני ראובן גד ומנשה על גדות הירדן ומזבחות האבן של יהושע בהר עיבל וזה שבבית ראשון ושני ("בית אבן" "רודם").

"הבית הישן" בשיר, הוא המזבח המאוזכר בשיר פעמים רבות בהיותו בעל "כרכוב", "מכבר" (גדר) וצפוי נחושת (בשיר - "צפוי המראות", על שם מראות הנחושת שתרמו בנות ישראל במדבר).

לשון הרע: השמצת אדם בדיבור, נקראת לשון הרע. העונש עליה "בידי שמיים" הוא חולי במחלת הצרעת הגורר בעקבותיו נידוי והרחקה מהציבור. לאחר ההחלמה מביא המצורע קרבן הנקרא "עולה ויורד" ואז הוא חוזר אל הציבור. המפורסמת ביותר בתנ"ך מבין דוברי לשון הרע היא מרים שדיברה לשון הרע על משה רבנו אחיה, על כי פרש מאשתו. היא נענשה בצרעת. מרים נקראת בשירנו: "הבאר מדברת". "באר" הואיל ו"בארה של מרים" הייתה מקור המים לעם ישראל במדבר, ו"מדברת" עקב לשון הרע שדיברה. מרים דברה לשון הרע על משה עם אהרון אחיה "עם מי עוד הבאר מדברת" – ענשו של זה אינו מוזכר בתורה. העונש רמוז במדרשים – והוא הוא גילוי הסוד האמיתי בשיר זה כפי שיוסבר. "הזקן" שבשיר הוא גם המזבח ברובד הראשון, וגם אהרון ברובד העמוק. עבודת האלוהים העיקרית של הכהן הגדול אהרון הייתה הקרבת קרבנות על המזבח, כך שלא יפלא כי בשיר, "הזקן" - הוא כל אחד מהם.

קרבן הכפרה של המצורע – "קרבן עולה ויורד": זהו קרבן "פרוגרסיבי" העולה או יורד בערכו לפי מצבו הכלכלי של המתכפר. העשיר ("לשבעה") – מביא שני כבשים ("עננים") בעוד שהעני מביא שני תורים ("קמרון" – נפחו נמדד במשנה בשיטת "ראש תור") או בני יונה ("היונים"). ברובד העמוק שלו, מסביר השיר על פי המדרש שקרבנו של אהרון על שדיבר לשון הרע במשה היה חמור מאד: שני בניו הגדולים – בני אהרון – נדב ואביהוא מתו בשריפה על יד המזבח. הם היו "הקן" – שני בני היונה. בני דודיהם נשאו אותם ("נושאי הקן") בחבלים וקרסים אל מחוץ לבית המקדש.

"קרבן עולה ויורד" מובא גם בגלל חטאים נוספים ולא רק לאחר צרעת: כניסה אל בית טמא ואחריו לבית המקדש מבלי להיטהר – "הבית, ימך באים לערב" והפסוק המקביל להדהים –

"והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו – טמא עד הערב". הנגע שגרם לטמאת הבית נקרא – "צרעת הבתים" הכהן מקלף אותו מהקיר אם נעשה כהה ("העומם ונקלף"). ישנה גם צרעת בבגד. כדי לטהר את הבגד לאחר הסרת האזור הנגוע ממנו, טובלים אותו במים – עד שיבעבע ("בעבוע").

עד כאן הרקע...

ה"פירוש" שלהלן מתמקד בעיקר בציטוט מקורותיו של השיר וכן הסבר קצר לגבי ההשתלבות בתוכן. אין מוקדם ומאוחר בשיר. הרמזים לנושאים השונים: המזבח, אהרון, מצורע, קרבן עולה ויורד והחייבים בקרבן זה – מפוזרים בשיר היכן שהייתה למשורר הזדמנות לאזכרם תוך שמירה על הרצף השטחי ("הפשט"), להבדיל מהרמז הדרש והסוד שבפרד"ס) של השיר.

הפירוש המוצע כאן מניח שלא לתרמן בגאונותו, עם רקע חרדי-מודרני-ציוני בחוץ לארץ עד גיל 15 ולאחר עליית משפחתו ארצה לימודי תנ"ך אינטנסיביים בגימנסיה הרצליה עד גיל 19, לא הייתה בעיה להבין מדרשים לעמקם ולשבץ הבנה כזו לתוך שיר שנכתב בהיותו בן 27 לכל היותר. השימוש בשיר הוא בשיטת התנ"ך והרמב"ם בספרו "מורה הנבוכים", שיטת "שני אופני הדיבור". נאמר בספר משלי: "תפוחי זהב במשכיות כסף - דבר דבור על אופניו". פירוש - תפוח עשוי זהב טהור, כשעוטפים אותו ברשת של כסף ומסתכלים עליו מרחוק – נהנים ממנו מתוך מחשבה שהוא תפוח כסף. יחידי סגולה, שזוכים להתקרב מאד לתפוח – נהנים גם מן הזהב הטהור הנראה מבעד רשת הכסף...

מי הוא זה שאלתרמן ציפה שייחנה מעומקו של השיר? השערתו היא שמדובר ב "כוכבים בחוץ". לאחר סיום קריאת המאמר – נראה לי שלא יקשה עליכם לפחות להעמיד הנחה סבירה לגבי זהותו של "כוכבים בחוץ". שמא תנסו כמוני לנחש גם מי היא "שירים שמכבר" מי הוא "שמחת עניים" ומי היא "שירי מכות מצריים"...

פך (המזבח) פתוחי (חקיקת המשקוף או כרכב המזבח ככיוור

שהוא ציור חקוק)

מצודות ציון על מלכים א פרק ו פסוק כט
(כט) פתוחי - ענין חקיקה, כמו (שמות כח יא): פתוחי חותם.

רש"י על שמות פרק כז פסוק ה
(ה) כרכב המזבח - ... אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדופנו לנוי

(1-2) תלמוד בבלי מסכת זבחים דף סב/א
איזהו כרכוב? רבי אומר זה כיוור. (תחריט חקוק על דופן המזבח)

משקופיט (מזבח מצריים)

תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק ט דף לו טור ד/ה"ה:
ותני כן: שלש מזבחות היו לאבותינו במצרים משקוף ושתי מזוזות. אית תניי תני ארבעה - סף
ומשקוף ושתי מזוזות.

וכרכב (כרכב המזבח)

ספר שמות פרק כז
(ה) ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח:

צפוי הנחשת של המזבח

(א) ויעש את מזבח העלה עצי שטים חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו רבוע ושלש אמות
קמתו:

(ב) ויעש קרנתיו על ארבע פנתיו ממנו היו קרנתיו ויצף אתו נחשת:

ספר במדבר פרק יז

(ד) וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשֹּׂרֶפִים וַיִּרְקְעוּם צְפוּי לַמִּזְבֵּחַ

ספר שמות פרק לח

(ח) וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֶת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמֵרָאֵת הַצַּבָּאֵת אֲשֶׁר צָבְאוּ פָתַח אֵהָל מוֹעֵד:

הַצֹּמֵט וְנִקְלָף (נגע צרעת בתים – הכהה, קולפו)

משנה מסכת נגעים פרק יג

(א) עֲשֶׂרָה בְּתִיִּם הֵן, הַכְּהָה בְּרֵאשׁוֹן, וְהַהוֹלֵךְ לוֹ, קוֹלְפוֹ וְהוּא טְהוֹר. הַכְּהָה בְּשֵׁנִי, וְהַהוֹלֵךְ לוֹ, קוֹלְפוֹ וְהוּא טְעוֹן צָפָרִים.

הַבַּיִת יֵאָמֵר כֵּאִיִּם לְצֶרֶב (בית טמא בצרעת בתים)

(5) ספר ויקרא פרק יד

(מו) וַהֲבֵא אֶל הַבַּיִת כָּל יְמֵי הַסְּגִיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד הָעֶרֶב:

לְאֹר (צרעת העור - בהרת)

ספר ויקרא פרק יג

(ב) אָדָם כִּי יִהְיֶה בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ סַפְחַת אוֹ בְּהֶרֶת וְהָיָה בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ לְנֹגַע צָרַעַת וְהוֹבֵא אֶל אֱהָרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל אֶחָד מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים:

רש"י על ויקרא פרק יג פסוק ב

(ב) שאת או ספחת וגו' - (נגעים פ"א) שמות נגעים הם ולבנות זו מזו:

בהרת - חברבורות טי"א"ר בלע"ז וכן (איוב לז) אור בהיר הוא בשחקים:

ספר איוב פרק לז

(כא) וְעֵתָהּ לֹא רָאוּ אֹר בְּהִיר הוּא בְּשַׁחְקִים וְרוּחַ עֲבָרָה וַתִּטְהַרְם:

לקנתס (צרעת הזקן – נתק)

(1) ספר ויקרא פרק יג

(כט) ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן:

(ל) וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אותו הכהן נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא:

fe מתכת (כלי המזבח?)

(ג) ויעש את כל כלי המזבח את הסירות ואת היעים ואת המזרקות את המזלגות ואת המחתות כל כליו עשה נחשת:

(22) רמב"ם יד החזקה - הלכות בית הבחירה פרק א

(יח) המנורה וכליה והשולחן וכליו ומזבח הקטורת וכל כלי שרת אין עושין אותן אלא מן המתכת בלבד.

וקף (נגע צרעת במלאכת עור)

(1) ספר ויקרא פרק יג

(מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים:

(מח) או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל מלאכת עור:

איק קיץ טפס (קיש המזבח, קרבנות שנקנו מעודפי תרומות)

(44) משנה מסכת שקלים פרק ד

רבי עקיבא אומר, מותר התרומה לקיש המזבח, ומותר נסכים לכלי שרת.

מסככי ה'אדר' (מכבר מעשה רשת)

(3) ספר שמות פרק לח

(ד) ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד חציו:

(ה) ויצק ארבע טבעות בארבע הקצות למכבר הנחשת בתים לבדים:

כה תלו האדרת (בדי המזבח, בתוך טבעות המכבר)

אדרת-שער – מפרוות בעלי חיים. אדרת רגילה – מבד או צמר.

(3) ספר שמות פרק לח

(ה) ויצק ארבע טבעות בארבע הקצות למכבר הנחשת בתים לבדים:

(ו) ויעש את הבדים עצי שטים ויצף אתם נחשת:

(ז) ויבא את הבדים בטבעות על צלעת המזבח לשאת אתו בהם נבוב לחת עשה אתו:

כמה דורות (מזבח בני ראובן גד ומנשה)

(1) ספר יהושע פרק כב

(כו) ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח:

(כז) כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבד את עבדת ידוד לפנינו בעלותינו

ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בידוד:

עלונק (שתים עשרה אבנים – מזבח אליהו)

ספר מלכים א פרק יח

(לא) ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ידוד אליו

לאמר ישראל יהיה שמוך:

(לב) ויבנה את האבנים מזבח בשם ידוד ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח:

נפסא (מזבח שאול שבנאו אליהו בכרמל)

ספר מלכים א פרק יח

(ל) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' לְכָל הָעָם גִּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְשׁוּ כָּל הָעָם אֵלָיו וַיִּרְפָּא אֶת מִזְבַּח יְדֹוּד הַהֵרוֹס:

תרגום יונתן על מלכים א פרק יח פסוק ל

(ל) ואמר אליהו לכל עמא אתקריבו לותי וקריבו כל עמא לותיה ובנא ית מדבחא דיי דהוה

מפגר:

רש"י מלכים א פרק יח פסוק ל

(ל) וירפא את מזבח ה' ההרוס - בנה מזבח, והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם, שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים, כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי, ששאול בנה מזבח בהר הכרמל, וזהו שאמר (שמואל א טו יב): בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד, ולהלן (בראשית לג כ) הוא אומר: ויצב שם מזבח, ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשה לשם שמים, ובנה אליהו מזבח זה של שאול, שהיה הרוס:

ואם נ' א' אהרון. מרים נעשתה מצורעת כי דברה לשון הרע על משה

אבל מה ענשו של אהרון לא פורש במקרא – רק נרמז בצורה עדינה מאד במדרשים)

(3) ספר במדבר פרק יב

(א) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁה עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכֹּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כֹּשִׁית לָקַח:

הפאכ (כינוי למרים אחות משה)

ספר במדבר פרק כ

(א) וַיִּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צֶן בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתִּמַּת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם:

(ב) וְלֹא הָיָה מִיָּם לָעֵדָה וַיִּקְהָלוּ עַל מִשְׁה וְעַל אֲהֲרֹן:

רש"י על במדבר פרק כ פסוק ב

(ב) ולא היה מים לעדה - מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים.

מדבר (מרים, לשון הרע, העונש – צרעת, הקרבן – עולה

(ויורד)

(3) ספר במדבר פרק יב

(א) **וַתְּדַבֵּר מְרִים** וַאֲהֲרֹן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכַּשִּׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כַּשִּׁית לָקַח:

(ב) וַיֹּאמְרוּ הַרְק אֵךְ בְּמִשְׁחָה דְבַר יְדֹנָד הֲלֹא גַם בָּנוּ דְבַר וַיִּשְׁמַע יְדֹנָד:

(ט) וַיַּחַר אֵף יְדֹנָד בָּם וַיִּלֶךְ:

(י) וְהֶעֱנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מְרִים מְצַרְעֶת כַּשִּׁילָג וַיִּפֹּן אֲהֲרֹן אֶל מְרִים וְהִנֵּה מְצַרְעֶת:

(יא) וַיֹּאמֶר אֲהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנָי אֵל נָא תִשֶׁת עֲלֵינוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נוֹאֲלָנוּ וְאֲשֶׁר חֲטָאנוּ:

(יב) אֵל נָא תְהִי כַּמֶּת אֲשֶׁר בְּצִאתוֹ מִרְחֹם אֱמוֹ וַיֹּאכַל חֲצִי בְּשָׂרוֹ:

בית אבן (מזבח העולה בבית המקדש, מזבח יהושע בהר עיבל)

(1) ספר שמות פרק כ

(כב) וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גְּזִית כִּי חֲרָבֶךָ הַנִּפְתָּ עָלֶיךָ וַתַּחֲלֶלְהָ:

(7) רש"י על שמות פרק כ פסוק כב

(כב) ואם מזבח אבנים - (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם

מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה

אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' (דברים כז) אבנים שלמות תבנה

(5) ספר יהושע פרק ח

(ל) אַז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל:

(לא) כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד יְדֹנָד אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכַתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר

לֹא הִנִּיף עֲלֵיהֶן בְּרִזָּל וַיַּעֲלוּ עֲלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים:

כזב (שבט בנימין שבית המקדש היה בתחומו רצה גם את

המזבח אצלו)

(1) ספר תהילים פרק סח

(כח) שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לו/ב

כשעמדו ישראל על הים, היו שבטים מנצחים זה עם זה. זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים. קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה, שנאמר: "שם בנימין צעיר רודם", אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמים אותם (באבנים) שנאמר שרי יהודה רגמתם. לפיכך, זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן.

(1) ספר דברים פרק לג

(יב) לבנימן אָמַר יְדִיד יְשׁוּעָה לְבָטַח עָלָיו חֲפָץ עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתָפָיו שָׁכַן:

(42) תלמוד בבלי מסכת יומא דף יב/א

דתניא מה היה בחלקו של יהודה? הר הבית הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין? אולם והיכל ובית קדשי הקדשים ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום, שנאמר: חופץ עליו כל היום. לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן.

סַךְ הַעֲשִׂיר (חצר, העזרה בה היה המזבח בבית המקדש)

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף לא/א

עשר מסעות נסעה שכינה מקראי: מכפרת לכרוב ומכרוב לכרוב ומפתן ומפתן לחצר ומחצר למזבח וממזבח לגג ומגג לחומה ומחומה לעיר ומעיר להר ומהר למדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה שנאמר אלך אשובה אל מקומי.

הַעֲשִׂיר (שעירה – קרבן העשיר ב"עולה ויורד")

ספר ויקרא פרק ה

חוץ ממצורע ישנם עוד הזכאים לקרבן המתחשב ביכולת הכלכלית של המקריב:

(ו) והביא את אֲשֶׁמוֹ לִידֹדַד עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נִקְבָּה מִן הַצֵּאֵן כְּשֶׁבַה אוֹ שְׁעִירַת עִזִּים לַחַטָּאת
וּכְפָר עָלָיו הִכָּהֵן מִחַטָּאתוֹ:
(ז) וְאִם לֹא תִגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שָׁה וְהִבִּיא אֶת אֲשֶׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְנֵי יוֹנָה לִידֹדַד אֶחָד
לַחַטָּאת וְאֶחָד לְעֵלָה:

תִּישִׁי (שְׁעִירָה)

רש"י משלי פרק ל פסוק לא
תִיש - זה יוון שנקרא תיש, שנא' (דניאל ח) והצפיר השְׁעִיר הוא מלך יון.

צִנְנִים (כְּבִשָׁה - קֶרְבֵּן הָעֶשִׂיר בְּעוֹלָה וְיֹרֵד)

כנראה מענני כבשים. גם רמז לעשן המערכה - ראה להלן.

הַתַּחֲכָלוֹ (שְׁבוּעַת בִּיטוּי - סִיבָה נוֹסֶפֶת לְהַבְּאֵת קֶרְבֵּן עוֹלָה וְיֹרֵד)

(7) משנה מסכת נדרים פרק א
(א) ... מִנְדָּה אֲנִי לָךְ, רַבִּי עֲקִיבָא הִיא חֹכֶכֶךְ בְּזָה לְהַחְמִיר.

עֶשֶׂר (עֶשֶׂר - לְעֵנִין קֶרְבֵּן עוֹלָה וְיֹרֵד) (אֶהְרוֹן וְסִימְנֵי הַשּׁוֹבַע לְפִי עֶשֶׂן הַמַּזְבֵּחַ)

ספר קהלת פרק ה

(יא) מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון:

מדרש רבה ויקרא פרשה כ פסקה ד

נאמר על אהרון:

למרחוק עיניו יביטו, מראש השנה היה יודע מה בסופה. הא כיצד? בשעה שהיה צופה ורואה עשן של מערכה (המזבח) עולה לדרום - היה יודע שהדרום שבע, עולה למערב - היה יודע שהמערב שבע, עולה למזרח - היה יודע שהמזרח שבע וכן כולם. עולה באמצע הרקיע - יודע שהעולם כולו שבע.

כּוּצִי הַשְּׂמִיטָה (רמז לאיוב שגם ילדיו מתו ושלא כמו אהרון –

הוא כן מחה: "אמרתי עם קיני אגוע")

ספר איוב פרק טז

(יט) גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים:

(כ) מליצי רעי, אל אלוה דלפה עיני:

איוב אומר לרעיו – בשמיים יודעים שאין בידי שום חטא למרות שלטענתכם – אם אני נענש ודאי שחטאתי.

כַּחֲזִי' (כלי טמא – הנוגע בו ונכנס למקדש מביא קרבן עולה

(ויורד)

תיק מכחול, ובית הכחול, תיק מכתב, ותרנתק, תיק טבלא וסקרטיא, בית החצים, בית הפגושות, הרי אלו טמאים.

הפכּוּלָה (לשכת הפרוה – עורות הקרבנות למליחה וגם כהן גדול

לטבילה על גגה)

(22-23) משנה מסכת מדות פרק ה
לשכת הפרוה, שם היו מולחין עורות קדשים, ועל גגה היה בית הטבילה לכהן גדול ביום הכפורים.

כחול'י הפרוה (רשימה של דברים שאינם מקבלים טומאה
בהם ניתן לשאת את בני אהרון שמתו – להלן – מבלי להיטמא)

משנה מסכת נגעים פרק יא
(ג) העורות והבגדים הצבועים, אין מטמאין בנגעים.

מצרכי את הצ'יר (רמז לדרך מותם בתוך בית המקדש של
נדב ואביהוא?)

(22) ספר יחזקאל פרק ט
(ב) והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבש בדים וקסת הספר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת:
(ג) וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתח הבית ויקרא אל האיש הלבש הבדים אשר קסת הספר במתניו:
(ד) ויאמר ידוד אליו עבר בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה:
(ה) ולאֵלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחס עינכם ואל תחמלו:
(ו) זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית:
(ז) ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר:

פק מצה'ים (שמן על ראש המצורע המיטהר, גם זקן אהרון)

ספר תהילים פרק קד
(טו) ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד:

ספר ויקרא פרק יד

(יח) וְהִנּוּחַתָּ בַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל כַּף הַכֹּהֵן יָתֵן עַל רֹאשׁ הַמִּטְהָר וְכָפַר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְדֹנָד:

ספר תהילים פרק קלג

(ב) בַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל הָרֹאשׁ יִרְדַּעַל הַזֶּקֶן, זֶקֶן אֲהַרֹן שִׁירְדַעַל עַל פִּי מְדוֹתָיו:

מקהלות חליליט (מקהלות שבט בנימין שליד המזבח)

ספר תהילים פרק סח

(כז) בְּמִקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְקוֹר יִשְׂרָאֵל:

(כח) שָׁם בְּנִימָן צָעִיר רָדַם שָׂרֵי יְהוּדָה רָגַמְתֶּם שָׂרֵי זָבְלוֹן שָׂרֵי נַפְתָּלִי:

חליליט (שוב כלי שאינו מקבל טומאה – נשיאת גוויות נדב

ואביהוא בכלים שאינם מקבלים טומאה)

תיק חלילין, רבי יהודה מטהר, מפני שהוא נותנו מצדו.

כאל הר וטצה (אזכור של אלעזר, אחד מבני אהרון שנותר

בחיים?)

ספר יהושע פרק כד

(לג) וְאַלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בֶּנוֹ אֲשֶׁר נָתַן לוֹ בְּהַר אֶפְרַיִם.

ספר במדבר פרק ג

(ד) וַיָּמָת נָדָב וָאֲבִיהוּא לְפָנָי וַדָּוָד בְּהִקְרָבָם אֲשֶׁר זָרָה לְפָנָי וַדָּוָד בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם וַיִּכְהֵן אֶלְעָזָר וַאֲיִתָמָר עַל פְּנֵי אֶהֱרֹן אֲבִיהֶם:

תלמוד בבלי מסכת זבחים דף קב/א

מיתבי חמש שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל יבמה מלך אישה כהן גדול בנה סגן בן בנה משוח מלחמה ואחיה נשיא שבט ואבילה על שני בניה.

רש"י זבחים דף קב/א

בנה סגן - אלעזר:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פז/א
אשריהם לצדיקים, לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות, שכמה
בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא? שנאמר "הנותרים" אלא שעמד להם זכות
אביהם.

ה'ודע אתה, הלכן, מלא (הזקן: המזבח, אהרון)

ה'וט (מזבח בני ראובן גד ומנשה)

ספר יהושע פרק כב
(טז) כה אמרו כל עדת ידוד מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי ידוד
בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום בידוד:

ה'ונ'ט (קרוב העני בקרבן עולה ויורד)

(1) ספר ויקרא פרק יד
(כב) ושיתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה:
(כג) והביא אתם ביום השמיני לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל מועד לפני ידוד:

מלאות (ימי המילואים באהרון – כימי מצורע בטהרתו)

ספר ויקרא פרק ח
(כב) ויקרב את האיל השני איל המלאים ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל:
(כג) וישחט ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אהרן ויתן על תנוך בניו ויעל בהן ויעל בהן רגלו
הימנית: (המקביל היחיד – מצורע).
(כד) ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אהרן ויעל בהן ויעל בהן רגלו
הימנית ויזרק משה את הדם על המזבח סביב:

(לג) ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם:

ספר ויקרא פרק ט

(א) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל: (בני היונה – גם כן ביום השמיני).

....

(א) ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני ידוד אש זרה אשר לא צנה אתם:

(ב) ותצא אש מלפני ידוד ותאכל אותם וימתו לפני ידוד:

(ג) ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ידוד לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אקבד וידם אהרן:

(ד) ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם

כצבא (בגד שנטמא- טהרתו, גם רמז לנדב ואביהוא – אפרוחיו

יעלעו דם)

ספר ויקרא פרק יג

(נח) והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר:

(5) משנה מסכת מקואות פרק י

ובגדים שהטבילן מכבסין, עד שיבעבעו. הטבילן נגובין, עד שיבעבעו וינוחו מבעבועין:

קמרון (עוד כלי שאינו מקבל טומאה, גם רמז לתורים)

משנה מסכת כלים פרק טז

... והקסת שתחת התבה, והקמרון שלה, ... הרי אלו טהורים.

משנה א' וב' מסכת כלים פרק יח

השדה... הקמרון שלה, בזמן שהוא קבוע, חבור לה, ונמדד עמה. ואם אינו קבוע, אינו חבור (לה),

ואינו נמדד עמה. כיצד מודדין אותו, ראש תור.

ראש תור – נפח של משולש שקצהו בראש הכיפה וקצותיו בדפנות השדה.

נושא' הקן (אלה שנשארו את נדב ואביהוא המשולים לבני

(יונה)

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת כרתות פרק א משנה ז
וקנים - שם כולל תורים ובני יונה.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף כב/ב
תני יעקב קרחה: מאימתי בני יונה כשרים? משיעלעו. הוא תני לה והוא אמר לה: אפרוחיו
יעלעו דם, אימת? אמר אביי מכי שמיט גדפא מיניה ואתי דמא.

(27) תוספות חולין דף כב/ב
ומנחם (בן סרוק) פתר במחברת: יעלעו דם ענין בליעה, כמו (עובדיה א) ושתו ולעו:

אנו מגיעים לקטע המכריע בפירוש השיר ברובד העמוק – הרמז למות
נדב ואביהו בני אהרון כעונש לאחרון על דבור לשון הרע במשה אחיו.

הנה קטע אניגמטי בספר איוב בו אלוקים נגלה אליו בסערה ונוזף בו:

ספר איוב פרק לט
(כז) אִם עַל פִּיךָ יִגְבִּיחַ נֶשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוּ:
(כח) סָלַע יִשְׁכַּן וְיִתְלַנֶּן עַל שֵׁן סָלַע וּמִצּוּדָה:
(כט) מִשֶּׁם חָפַר אֶכְלָל לְמַרְחֹק עֵינָיו יִבִּיטוּ:
(ל) וְאֶפְרָחָיו יַעֲלֶעוּ דָם וּבְאֶשׁ חֲלָלִים שָׁם הוּא:

שימו לב לפירוש המדרש על קטע זה. אהרון משול לנשר המאבד את שני בניו אפרוחיו ואינו
מוחה! להבדיל מאיוב שכן מחה:

(ספר איוב פרק כט
(יח) וְאָמַר עִם קִנֵּי אֲגֹעַ וְכַחֲלוּ אַרְבֵּה יָמִים:

רש"י איוב פרק כט פסוק יח
(יח) ואומר עם קני אגוע - בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני (ילדי) וביתי
(אשתי) נכון עמי.

המדרש (ממנו לקח אלתרמן דוגמה) טוען שספר איוב משתיל כאן את המילה "אפרוחיו יעלעו" כדי לרמוז לנו שהכוונה לשני בני יונה הכשרים למזבח משיעלעו.

מדרש רבה ויקרא פרשה כ פסקה ד

"משם חפר אוכל" משם היה נוטל אוכל של כל ימות השנה (שם) "למרחוק עיניו יביטו" מראש השנה היה (אהרון הכהן) יודע מה בסופה. הא כיצד? בשעה שהיה צופה ורואה עשן של מערכה (המזבח) עולה לדרום היה יודע שהדרום שבע, עולה למערב - היה יודע שהמערב שבע, עולה למזרח - היה יודע שהמזרח שבע וכן כולם. עולה באמצע הרקיע - יודע שהעולם כולו שבע. אחר כל השבח הזה (לאחרון) "ואפרוחיו יעלעו דם" ראה אפרוחיו מגעגעיין באדמה ושתק. אלא "ובאשר חללים" נדב ואביהוא "שם הוא" השכינה. ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי ור' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא אמרו (ויקרא י') קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש, מאת פני הארון אינו אומר, אלא מאת פני הקודש. כאדם שאומר לחבירו: "העבר המת הזה מאת פני האבל הזה. עד מתי אבל זה מצטער?" זהו שנאמר: "אחרי מות שני בני אהרן":

נושא ה"קן" (בני היונה - נדב ואביהוא, "בקרובי אקדש" –

אהרון – נענש על לשון הרע)

קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש (ויקרא י' ד') כאדם שאומר לחבירו הכנסו העבירו את המת מפניו של אבל.

הערה לסיום: בני אהרון מתו עוד לפני שאהרון חטא בלשון הרע. אולם ידוע גם ממקורות מדרשיים אחרים – ייתכן עונש על דבר שייעשה בעתיד.

המסר העמוק בשיר: אהרון ("בית אבן רודם", "הזקן"), זה שזכור בדרך כלל עם חטא העגל, מוכר במדרש כצדיק גדול אף מאיוב. הוא לא מחה גם כששני בניו מתו בידי ההשגחה העליונה תוך כדי טקס חנוכת המשכן לפני כל העם. הוא הבין שאם קרה לו אסון כזה – זה "מגיע" לו, שלא כמו איוב שמחה ואמר "לא עשיתי שום חטא ומדוע מתו בני?" אצל אהרון – החטא היה אחר כך – חטא לשון הרע שהקרבת עבורו הוא שני בני יונה אצל אנשים רגילים או אצל גדול כאהרון – שני בני אהרון.

איוב לפי תשובת אליהוא על פי הרמב"ן – חטא בגלגול קודם של נשמתו ולכן נענש למרות שלא חטא בגלגול זה. המדרש מצפה שאיוב יידע שיתכן עונש ללא חטא, עקב חטאים בגלגול אותה נשמה בגוף קודם. המדרש לומד זאת מהנרמז בדברי אלוקים לאיוב במשל הנשר ואפרוחיו: כמו שאהרון ידע ("וידם אהרון") שיתכן עונש על דברים שעדיין לא נעשו אפילו כאשר הנשמה באותו

גוף כך אתה איוב היית צריך לשתוק כאשר נענשת ולהבין שלעולם לא תיענש בידי שמיים מבלי שמגיע (או יגיע...) לך.

קיננו של איוב – בניו ובנותיו מתו – והוא מחה כלפי השמיים – "אמרתי עם קיני אגוע". הוא לא הגיע לרמה ההבנה שישנה אפשרות שהוא חטא בגלגול קודם.

קיננו של אהרון – שני בניו מתו "אפרוחיו יעלעו דם" – והוא לא מחה כלפי שמיים – "וידם אהרון". הוא הגיע לרמת ההבנה שהוא כנראה יחטא בעתיד.

טבלת עזר לסיכום האישים, האירועים והעצמים הנרמזים בשיר:

המילים בשיר "בית ישן ויונים"	אישים ועצמים מהתנ"ך והמדרשים
המזבח כליו והמקדש סביבו	
כרכב, צפוי המראות (נחושת), גדר (מכבר), אדרת (בדים)	מזבח הנחושת
משקופים	מזבח קרבן פסח
דורות	מזבח בני ראובן גד ומנשה
מפגר	מזבח שאול בכרמל
שעונך	מזבח אליהו בכרמל
בית אבן, רודם	מזבח יהושע בהר עיבל ומזבח העולה במקדש
גנך	החצר, העזרה
מתכת	כלי המזבח
הפרוה	בית הפרווה
איך קיץ טפס	קרבנות "קיץ המזבח"
מקהלות, רודם	המזבח בגבול נחלת בנימין
קרבן עולה ויורד	
לשבעה	העשיר המביא כבשה ושעירה או 2 כבשים
שעיר, תישי	שעירה
עננים	כבשה, כבשים
קמרונך (ראש תור)	תורים (קרבן העני)
היונים	בני יונה (קרבן העני)
גיבור שירנו ואישים נוספים מהתנ"ך	
הזקן, מצהילים, עם מי עוד	אהרון
הבאר מדברת	מרים שלקתה בצרעת עקב לשון הרע
היונים, הקן	נדב ואביהוא בני אהרון
בעברם את העיר	מות בני אהרון במקדש
כאל הר וגבעה	אלעזר בן אהרון
נושאי הקן	מישאל ואלצפן בני דוד אהרון
נגעי הצרעת המחייבים קרבן עולה ויורד	
לאור (בהיר הוא בשחקים)	צרעת העור- בהרת

זקנתם	צרעת הזקן - נתק
בעבוע	צרעת הבגד
וקלף	צרעת במלאכת עור
העומם ונקלף	צרעת הבתים
סיבות אחרות לקרבן עולה ויורד	
הבית ימין באים לערב	כניסה לבית מנוגע (ואחר כך למקדש)
התחככו	שבועת ביטוי
כחולי	הטמאות בכלים המקבלים טומאה (ואח"כ כניסה למקדש): תיק מכחול ובית הכחול
חפצים שאינם מקבלים טומאה (לנשיאת גופות בני אהרון מהמזבח)	
כחולי הפרוה	בגדים צבועים
חלילים	תיק חלילים
קמרוניך	קמרון המיטה